

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ НАУК І ПРАВА
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ «POLITICUS»

**ШОСТА ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА:
ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ
МОБІЛІЗАЦІЇ РЕСУРСІВ**

23 квітня 2021 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
(№ 11 від 29 квітня 2021 року)

Організаційний комітет конференції:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Долженков О. О. – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 23 квітня 2021 року. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2021. 68 с.

ISBN 978-966-992-541-1

УДК 321(477)(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Гуйван П. Д.,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
професор

Полтавського інституту бізнесу
м. Полтава, Україна

ЧАСОВІ МЕЖІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ

За загальним правилом, сукупність суб'єктивних прав та кореспондуючих їм обов'язків складають зміст правовідношення. Виникнення правовідношення пов'язане з певними юридичними фактами, визначеними актами цивільного законодавства, а метою його існування є задоволення матеріально-правового інтересу учасників. Тому належне виконання кожного зобов'язання, яке входить до складу правовідносин, є, з точки зору цивільного права, позитивним явищем, що відповідає інтересу не тільки кредитора, а й суспільства, та, в свою чергу, припиняє зобов'язання. Власне, це правова мета регулятивних правовідносин. Проте далеко не завжди відбувається виконання обов'язку належним чином. В результаті суб'єктивне матеріальне право зазнає порушень та потребує правового захисту. Як же розкривається поняття захисту суб'єктивного права? Серед низки визначень, найбільш популярним є твердження, що захист порушеного права є сукупністю заходів охоронного характеру, спрямованих на застосування щодо порушника примусу з метою визнання чи відновлення порушеного чи оспорюваного права. Загалом, в наведеному визначенні сформульовано матеріально-правовий аспект захисту.

Як відомо, нова наукова теорія може замінити загальноживані, але очевидно застарілі, поняття лиш тоді, коли вона фактично обґрунтує всі взаємозв'язки останніх. Згідно з пануючим зараз в цивілістиці поглядом більшість науковців поділяє концепцію щодо існування суб'єктивних матеріальних прав

особи в межах різних за змістом, правовою природою та призначенням правовідношеннях: регулятивних для взаємин у непорушеному стані, і охоронних – для тих, що зазнали порушення. Так, Є. О. Крашенінніков зазначає, що гарантованість та забезпеченість регулятивних цивільних прав проявляється у тому, що при настанні обставин, котрі перешкоджають їхній реалізації, у управненого виникає нове, не існувавше раніше охоронне суб'єктивне цивільне право або право на захист [1, с. 4-5]. При цьому вважається, що зміст охоронного відношення становить вимога управненого суб'єкта – носія порушеного права до зобов'язаного, котрий під загрозою застосування державного примусу повинен виконати охоронний обов'язок шляхом вчинення певного діяння (дії чи позитивної бездіяльності) [2, с. 314]. Логічно, що вимоги правоволодільця у разі порушення полягають у відновленні зобов'язаною особою попереднього стану, відшкодуванні нею шкоди, вчиненні певних дій [3]. Вказані цивільно-правові способи захисту такі як виконання обов'язку (чи утримання від виконання), визнання, припинення чи зміна правовідношення спрямовані на забезпечення захисту порушеного регулятивного права.

Охоронні матеріальні взаємини, які включають відповідні суб'єктивні права та обов'язки учасників, виникають, наприклад, внаслідок невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань, із безпідставного збагачення чи отримання (збереження) чужого майна, нанесення шкоди іншій особі тощо. Вони також виникають у разі прийняття органом держави чи місцевого самоврядування неправомірних актів та в результаті інших подій, з якими закон пов'язує настання цивільно-правових наслідків. Одним з найпоширеніших правопорушень є прострочення зобов'язання. Прострочка як часова категорія у цивільному праві становить собою негативне дзеркальне відображення строку виконання зобов'язання [4, с. 60]. Вона є триваючим юридичним фактом, який посвідчує неналежне виконання умови про строк реалізації правовідношення, тож ми не можемо підтримати тезу, свого часу викладену у публіцистичній літературі, згідно з якою прострочення виконання є матеріальним правовідношенням [5, с. 165]. Крім того, порушення умов договору не обов'язково мусить бути результатом прострочення виконання. Виникнення та реалізація охоронних цивільно-правових відносин відбувається

не лише після невиконання чи неналежного виконання зобов'язання у визначений строк. Порушення суб'єктивного цивільного права може відбутися, наприклад, в результаті неякісного виконання обов'язку в строк. Так, самостійним цивільно-правовим порушенням є передання продавцем товару неналежної якості (ст. 678 ЦКУ).

Як бачимо, перебування притаманного конкретній особі суб'єктивного права у порушеному чи не порушеному стані, власне, і визначає межі реалізації регулятивних чи охоронних повноважень. У будь-якому договорі матеріальне право обов'язково спершу перебуває у регулятивному стані. Це стосується навіть тих випадків, коли, приміром, обов'язок повинен виконуватися негайно після виникнення правовідношення¹. А після правопорушення з'являється нове – охоронне відношення [6, с. 1357–1358]. З огляду на це помилковими виглядають висновки про можливість кваліфікаційного поділу цивільно-правових договорів за ознакою регулятивності чи охоронності їхнього змісту. Так, Є.О. Крашенінников вказує на існування регулятивних договорів (наприклад, купівля-продаж), регулятивно-охоронних договорів (наприклад, майнове страхування) та охоронних договорів (наприклад, порука) [7, с. 6-8]. Насправді, кожен з названих договорів за своїм змістом є сукупністю декількох різних зобов'язальних взаємин. Вони можуть стосуватися вимог щодо передачі товару, сплати грошей, забезпечення належної якості речі чи послуги, відшкодування шкоди, передачі отриманого тощо. При цьому вказані зобов'язання у регулятивному стані, як правило, мають зустрічний характер. Тобто кредитор в одному з них одночасно є боржником у іншому. Але, що об'єднує усі ці відносини, так це те, що, будучи на початку регулятивними, вони у разі порушення зобов'язання боржником набувають здатності до правового захисту, в тому числі і шляхом застосування примусу. І ця здатність реалізується уже в межах охоронного відношення. У даному сенсі немає жодної істотної відмінності між способами захисту порушених прав учасника договору купівлі-продажу від реалізації таких же повноважень контрагента за договором поруки чи майнового страхування.

¹ Строк виконання регулятивного обов'язку не може бути негайним. Поняття «негайно» слід розуміти як мінімально встановлений чи можливий період для вчинення певної дії.

Можливо, подібний поділ спричинений неточною оцінкою автором моменту виникнення охоронного відношення у деяких з наведених договорів. Зокрема, Є.О.Крашенінніков зазначає, що право на позов у страхувальника виникає від часу отримання майнової шкоди [7, с. 8]. Насправді, тут відбувається відверта підміна понять. Обов'язок страховика відшкодувати отриману страхувальником шкоду у встановлений договором строк після повідомлення про це є регулятивним. Він чітко прописаний в угоді. Охоронне ж повноваження у страхувальника, в тому числі і позовне домагання, виникне лише тоді, коли страховик у вказаний строк не виконає свій юридичний обов'язок. І зміст даного охоронного зобов'язання буде таким же, як і в інших випадках порушення.

Власне, відділення деяких регулятивних прав від охоронних, що мають хоча і не тотожний, але схожий зміст, на практиці буває зробити не завжди просто. І не в останню чергу такі проблеми пов'язані з недостатньою чіткістю, а іноді й з хибністю, окремих нормативних формулювань. Зокрема, подібна невдала конструкція дістала своє вираження у частині 5 статті 261 Цивільного кодексу України. Дана норма вказує, що перебіг позовної давності за зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимог, починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання. Аналіз вказаного правила дозволяє зробити висновок, що в ній йдеться про регулятивну вимогу, що обумовлює необхідність виконання обов'язку боржником негайно чи в семиденний строк. Право на пред'явлення такої вимоги, як це слідує з положень ст. 530 ЦКУ, у кредитора з'являється відразу від виникнення зобов'язання. Але подібне розуміння дійсного стану речей приходить не внаслідок чітко вираженої волі законодавця (якраз у наведеному прикладі ця воля викладена напрочуд заплутано), а у результаті проведеного прискіпливого аналізу сутності тих матеріальних взаємин, на регулювання яких вона була спрямована [8, с. 228–236].

У цивільному обігу існують ситуації, коли кредитор має здійснити певні дії для того, щоб у боржника за договором виник цивільно-правовий обов'язок. В доктрині такі обов'язкові дії кредитора іноді кваліфікують як кредиторські зобов'язання [9, с. 25–31]. Наприклад, для отримання продукції за договором поставки покупець має надати вагони, забезпечити роботу

вантажників, охорону тощо. До кредиторських обов'язків умовно можемо також віднести необхідність вимоги вірителя про виконання боржником зобов'язання, строк виконання якого не визначений або визначений моментом вимоги. Отже, за побудо-вою статей 530 та 261 ЦК України право кредитора за зобов'язанням з невизначеним строком виконання стане поруше-ним тільки після невиконання боржником вимоги кредитора. А можливість захистити таке право кредитор отримує не від часу виникнення права на таку вимогу, як то, здавалося б, впливає з тексту ч. 2 ст.530 ЦКУ, а лише після порушення. Бо саме з цього моменту виникає охоронне правовідношення, від порушення починається і перебіг позовної давності.

Література:

1. Крашенинников Е. А. К теории права на иск. Ярославль: ЯрГУ, 1995. 73 с.
2. Гражданское право / Под ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгалов, В. А. Плетнева. М.: Норма Инфра, 2001. 464 с.
3. Кархалев Д.Н. Понятие охранительного отношения в частном праве. Семейное и жилищное право. 2008. № 4. URL: <http://www.center-bereg.ru/d1025.html>.
4. Печений О. Срок и просрочка как фундаментальные временные категории в гражданском праве. Предпринимат., хозяйство и право. 1999. № 10. С. 59-60.
5. Кульберг Е.М. Просрочка исполнения договорного обязательства. Дис. ... канд. юрид. наук: М., 1946. 293 с.
6. Кравченко А.А. Регулятивные и охранительные формы реализации способов защиты гражданских прав. Акт. проблемы гражд. права. 2014. №7 (44). С. 1356-1362.
7. Крашенинников Е.А. Основания возникновения притязаний. Очерки по торговому праву. Ярославль : ЯрГУ, 2002. Вып. 9. С.3-8.
8. Гуйван П.Д. Позовна давність. Монографія. Харків: Право, 2012. 448 с.
9. Риженов А.Я. Товарно-денежные отношения в советском гражданском праве. Автореф. дисс. д. ю. н. 12.00.03. Свердловск, 1991. 35 с.